

УДК 371

Чижик Т. Г.*

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА» ТА «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ»
В ПЕДАГОГІЦІ ХХ СТОЛІТТЯ ТА СЬОГОДЕННІ**

У статті проаналізовано наукові доробки щодо визначення змісту понять «фізична культура» та «фізичне виховання», дана характеристика цим поняттям, а також зроблені висновки щодо тлумачення зазначених понять науковцями з різних точок зору. Фізична культура розглядається як вид загальної культури людини і суспільства, який поділяється на рекреативну фізичну культуру, лікувальну фізичну культуру й адаптивну фізичну культуру, а фізичне виховання як вид виховання, специфічним змістом якого є навчання рухам, розвиток рухових здібностей, оволодіння спеціальними фізкультурними знаннями й формування усвідомленої потреби у фізкультурних заняттях

Здійснений аналіз дозволив виявити взаємозв'язок та відмінності між фізичною культурою та фізичним вихованням, а також виділити діяльний компонент фізичного виховання. Під час дослідження встановлено, що фізична культура є частиною загальної культури суспільства, яка розглядається в більш широкому аспекті. Також зазначається, що під фізичним вихованням розуміють процес поліпшення здоров'я, підвищення рівня розвитку фізичних якостей, рухової підготовленості, процес гармонійного розвитку особистості.

Розглянуто літературні джерела та роботи науковців Л. Кун, Б. Голошапова, Б. Шияна, Л. Матвєєва, Б. Ашмаріна, Т. Круцевич, В. Лук'яненко, А. Гужаловського, Ж. Холодова, В. Кузнецова та інших з питань визначення характеристики понять та взаємозв'язків між фізичною культурою та фізичним вихованням надали можливість зробити висновки про те, що формування умінь і навичок, а також знань, цілеспрямованого й ефективного використання засобів фізичної культури здійснюється в процесі фізичного виховання. Процес фізичного виховання виступає діяльною стороною фізичної культури, завдяки якій відбувається перетворення цінностей фізичної культури в особисте надбання людини.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура, система, педагогічний процес, уміння, навички, спорт, фізична підготовка.

Ще з ХХ століття в педагогіці основними поняттями системи фізичного виховання є «фізична культура», «спорт» та «фізичне виховання», де найбільш загальною є фізична культура.

Фізична культура є важливим суспільним явищем. Усвідомлення великого суспільного значення фізичної культури обумовило розробку й ухвалення Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (№ 3808-ХІІ від 24.12.93 р.). Цей Закон визначає загальні правові, соціальні, економічні й організаційні основи фізичної культури і спорту в Україні, участь державних органів, посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності в зміцненні здоров'я громадян, досягненні високого рівня працездатності та довголіття засобами фізичної культури та спорту. Найбільшу соціальну вагу фізичної культури і спорту мають освітні, оздоровчі та виховні завдання, під час вирішення яких готуються фізично і морально здорові молоді люди для довголітньої, продуктивної праці на користь своєї держави та суспільства.

Однією з функцій фізичної культури і спорту в 1950-1990 рр. було зміцнення здоров'я, а також виховання фізично розвиненої особистості.

Значення фізичної культури і спорту як засобу підготовки населення до праці було закріплено в низці правових актів: постановвах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого розвитку фізичної культури і спорту» (серпень 1966 р.), «Про запровадження нового Всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці і оборони УРСР (ГТО)» (січень 1972 р.) тощо.

* © Чижик Т. Г.

Єдиного загально визнаного поняття фізичної культури й фізичного виховання немає й нині. У вітчизняній і зарубіжній літературі в ці поняття вкладають різний зміст.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених вивченню різних аспектів даних понять, у педагогічній науці недостатньо розроблена проблема їхнього взаємозв'язку та співвідношення.

У педагогіці ХХ століття та сьогодні широкого спектру досліджень набули питання, які пов'язані з фізичним вихованням та фізичною культурою:

- становлення та розвиток фізичної культури та спорту – Л. Кун, Б. Р. Голошапов та інші [3; 6];

- теорія та методика фізичного виховання – Б. М. Шиян, Л. П. Матвеев, Б. А. Ашмарін., Т. Ю. Круцевич, В. П. Лук'яненко та інші;

- особливості фізичного виховання серед різних верств населення – А. А. Гужаловський, Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов та інші.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених різним аспектам понять фізичної культури та фізичного виховання, поза увагою учених залишається проблема визначення їхнього взаємозв'язку та відмінностей.

Метою статті є визначення сутності понять фізична культура, фізичне виховання, а також визначення й характеристика зв'язків між ними.

Фізична культура як соціальне явище функціює протягом усієї історії людського суспільства. На стан та розвиток фізичної культури в суспільстві впливали виробничі відносини людей, економічна, політична та ідеологічна форми боротьби, досягнення науки, філософії, мистецтва. Незважаючи на те, що фізична культура має настільки ж давню історію, як і суспільство, цей термін з'явився лише в кінці ХІХ ст.

Термін «фізична культура», як і більш загальний термін «культура», не є й не був однозначним. Спочатку фізична культура - «cultura» - мала латинський вплив, означала виховання, освіту, розвиток, шанування та розповсюджувалася в медицині, педагогіці, науці й військовій справі. У 1899 р. англійське словосполучення «physical culture» перекладалося як «фізичний розвиток». У 1908 р. німецьке «korper kultur» зазначалося та перекладалося як «культура тіла, краса і сила». Починаючи з 1911 р., з'являються вітчизняні роботи, у яких зустрічається термін «фізична культура».

На першому етапі фізична культура в УРСР сприймалася, як певна система фізичних вправ або як вихована й розвинена краса тіла. Пізніше поняття «фізична культура» розглядалося в більш широкому аспекті. Воно включало охорону здоров'я, режим харчування, сну і відпочинку, особистої та громадської гігієни, використання природних факторів природи (сонце, повітря і вода), фізичні вправи і фізична праця.

Фізичне виховання – вічна категорія. Воно існує з часу виникнення людського суспільства й буде існувати надалі, як одне з найбільш необхідних умов суспільного виробництва й життя людини.

В «Енциклопедії культурології» фізична культура визначена, як галузь культури, яка регулює діяльність людини (її спрямованість, способи), пов'язана з формуванням, розвитком і використанням тілесно-рухових здібностей людини у відповідності з прийнятими культурними (субкультурними) нормами, цінностями і зразками. За даними «Великого енциклопедичного словника», фізичне виховання – це частина загального виховання; спрямована на зміцнення здоров'я, гармонійного розвитку організму людини; один з показників стану фізичної культури в суспільстві, основними засобами якого є заняття фізичними вправами, загартування організму, гігієна праці та побуту.

У підручнику «Теорія та методика фізичної культури» за редакцією Б. А. Ашмаріна зазначені схеми співвідношення основних понять, які подаються через призму фізичного виховання, через його функції, зв'язок та взаємодію з іншими елементами системи фізичної культури. Зокрема, найбільш загальним поняттям є «фізична культура». Поняття «фізична культура» відноситься до поняття «культура»

як приватне до загального. Фізична культура є частиною загальної культури народу, процесом і результатом діяльності людини по перетворенню своєї фізичної (тілесної) природи. Це є сукупність матеріальних і духовних цінностей суспільства, які створюються й використовуються для фізичного вдосконалення людей.

Фізична культура в школі – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених суспільством, які використовуються в школі для фізичної підготовки дітей до життя.

Фізичне виховання входить у поняття «фізична культура» як її діяльнісна частина у вигляді трьох напрямів педагогічного процесу: загального фізичного виховання, фізичного виховання з професійною спрямованістю і фізичного виховання зі спортивною спрямованістю.

Виховання – це галузь культурної діяльності людей, спосіб передачі, освоєння й удосконалення досягнень культури.

Фізичне виховання є педагогічною системою фізичного вдосконалення людини. У процесі фізичного виховання використовуються розроблені комплекси фізичних вправ у поєднанні з силами природи та гігієнічними факторами для формування рухових умінь, спеціальних знань, виховання фізичних якостей і різнобічного морфофункціонального вдосконалення організму у відповідності з вимогами суспільства [1, с. 8-12].

За даними Видріна В. М., Матвеева Л. П., до основних понять галузі фізичної культури належать такі: «фізична культура», «фізичне виховання», «спорт», «фізичний розвиток», «фізична досконалість», «фізична підготовка», «фізична освіта». Найбільш загальним з них є поняття «фізична культура».

Фізична культура – це один з основних видів власне людської культури, специфіка якої полягає, головним чином, у тому, що цей вид культури профільований у напрямі, що призводить до оптимізації фізичного стану та розвитку індивіда в єдності з його психічним розвитком на основі раціоналізації та ефективного використання його власної рухової активності в поєднанні з іншими культурними цінностями; це діяльність та соціально значущі результати по створенню фізичної готовності людей до життя; з одного боку, це специфічний прогрес, а з іншого, – результат людської діяльності, а також засіб і спосіб фізичної досконалості.

Фізична культура – вид культури людини і суспільства, який поділяється на рекреативну фізичну культуру, лікувальну фізичну культуру й адаптивну фізичну культуру.

Фізичне виховання – це вид виховання, специфічним змістом якого є навчання рухам, розвиток рухових здібностей, оволодіння спеціальними фізкультурними знаннями й формування усвідомленої потреби у фізкультурних заняттях [2, с. 16-18].

За даними В. І. Ільнич і Ж. К. Холодова, фізична культура – частина загальної культури суспільства, що відображає способи фізкультурної діяльності, результати, умови, необхідні для культивування, спрямовані на освоєння, розвиток і управління фізичними та психічними здібностями людини, зміцнення його здоров'я, підвищення працездатності, а також фізична культура – це елемент культури особистості, специфічний зміст якого становить раціонально організована, систематична діяльна активність, використовувана людиною для оптимізації стану свого організму [7; 8].

У підручнику «Теорія і методика фізичного виховання» за редакцією Т. Ю. Круцевич, фізична культура людини (індивідуума) розглядається, як процес оволодіння знаннями, уміннями й навичками виховної, навчальної, оздоровчої, рекреаційної діяльності для подальшого використання в процесі самовдосконалення, і як результат – рівень фізичного здоров'я, який людина змогла зберегти або покращити завдяки своєму бажанню, знанням, здоровому способу життя та рухової активності.

Фізичне виховання є спеціалізованим педагогічним процесом цілеспрямованої

систематичної дії на людину фізичними вправами, силами природи, гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних спроможностей, формування й покращання основних життєво важливих рухових навичок, умінь та пов'язаних із ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі у суспільному, виробничому й культурному житті [4; 5].

Аналізуючи літературні джерела та роботи науковців з питань характеристики понять та визначення взаємозв'язків між фізичною культурою та фізичним вихованням, ми можемо зробити висновки про те, що формування умінь і навичок, а також знань, цілеспрямованого і ефективного використання засобів фізичної культури здійснюється саме в процесі фізичного виховання. Процес фізичного виховання виступає як діяльнісна сторона фізичної культури, завдяки якій відбувається перетворення цінностей фізичної культури в особисте надбання людини. Це знаходить своє відображення в поліпшенні здоров'я, підвищенні рівня розвитку фізичних якостей, рухової підготовленості, більш гармонійному розвитку тощо.

Проводячи аналіз взаємозв'язку між фізичним вихованням і фізичною культурою, відзначимо, що нерідко фізичне виховання виступає однією з частин фізичної культури. Таке трактування співвідношення двох понять не позбавлене сенсу, але, на думку багатьох авторів, недостатньо коректне. Точніше кажучи, фізичне виховання є відносно фізичної культури не стільки частиною, скільки однією з основних форм функціонування в суспільстві, а саме педагогічно організованим процесом передачі й засвоєння її цінностей у межах системи освіти. Фізичному вихованню притаманні всі ознаки педагогічного процесу, а саме: провідна роль педагога-фахівця, організація діяльності вихователя та вихованців згідно з дидактичними та педагогічними ознаками, спрямованість діяльності на вирішення завдань освіти і виховання, побудова занять у відповідності з закономірностями розвитку людини тощо.

Таким чином, проаналізувавши поняття фізичної культури та фізичного виховання за даними різних авторів, ми можемо об'єднати та скласти загальне поняття, яке буде відображати сутність кожного.

Отже, фізична культура – це частина загальної культури суспільства, яка відображена сукупністю матеріальних і духовних цінностей суспільства та спрямована на перетворення людиною своєї фізичної (тілесної) природи, на оптимізацію фізичного стану та розвитку індивіда в єдності з його психічним розвитком на основі раціоналізації та ефективного використання його власної рухової активності в поєднанні з іншими культурними цінностями.

Фізична культура – вид культури людини і суспільства, який поділяється на рекреативну фізичну культуру, лікувальну фізичну культуру й адаптивну фізичну культуру.

Фізичне виховання – це педагогічна система фізичного вдосконалення людини, у процесі функціонування якої використовуються розроблені комплекси фізичних вправ у поєднанні з силами природи та гігієнічними факторами для формування рухових умінь, спеціальних знань, виховання фізичних якостей і різнобічного морфофункціонального вдосконалення організму у відповідності з вимогами суспільства.

Перспективою подальших досліджень є аналіз компонентів фізичного виховання: фізична підготовка, фізичний розвиток, фізична підготовленість, фізична освіта, а також характеристика їх співвідношення, взаємозв'язку та відмінностей, порівняння цих понять.

Література:

1. Ашмарін Б. О. Теорія і методика фізичного виховання. М.: Просвіта, 1990. 376 с.
2. Гелецький В. М. Теорія фізичної культури і спорту. Красноярськ: ІПК СФУ, 2008. 342 с.

3. Голошапов Б. Р. История физической культуры и спорта. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 312 с.
4. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Київ: Олімпійська література, 2008. 391 с.
5. Круцевич Т. Ю. Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Освіта, 2012. 200 с.
6. Кун Л. История физической культуры и спорта. М.: Радуга, 1982. 387 с.
7. Ротерс Т. Т. Теорія і методика розвитку особистості школяра у взаємодії фізичного та естетичного виховання: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 130001/ Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Х., 2002. 40 с.
8. Холодов Ж. К. Теория и методика физического воспитания и спорта. М.: Издательский центр «Академия», 2003. 450 с.

Chyzyk T. G.

CORRELATION OF CONCEPTS «PHYSICAL CULTURE» AND «PHYSICAL EDUCATION» IN THE PEDAGOGY OF THE XX CENTURY AND PRESENT

The scientific works on determining the content of such concepts as «physical culture» and «physical education» are analysed in the article; the description of these concepts is given; conclusions regarding the interpretation of these concepts by scientists from different points of view are drawn. Physical culture is considered as a type of general culture of a person and society, that is divided into recreational physical culture, physiotherapy and adaptive physical culture, and physical education as a type of education, the specific content of which is training in movements, development of motor abilities, mastery of special physical knowledge and the formation of a conscious need in physical education.

The analysis made it possible to identify correlation and difference between physical culture and physical education, as well as highlight the active component of physical education. It is found in the research that physical education is a part of the general culture of society, which is considered in a broader aspect than physical education. It is also noted that physical education refers to the process of improving health, increasing the level of development of physical qualities, physical fitness, the process of harmonious development of the individual.

Literary sources and works of such scientists as L. Kun, B. Holoshapov, B. Shyiana, L. Matvieieva, B. Ashmarin, T. Krutsevych, V. Lukianenko, A. Huzhalovskoho, Zh. Kholodova, V. Kuznietsova and others concerning questions of defining the characteristics of concepts and correlation between physical culture and physical education made it possible to conclude that the formation of skills and knowledge, purposeful and effective use of physical culture is carried out in the process of physical education. The process of physical education acts as an active side of physical culture, due to which the transformation of the values of physical culture into a person's personal property takes place.

Key words: physical education, physical culture, system, pedagogical process, abilities, skills, sport, physical preparation.

Дата надходження статті: «24» вересня 2019 р.